

Ali risu v Sloveniji grozi ponovno izumrtje? //Miha Krofel

1: Evrazijski ris (*Lynx lynx*).
foto: Miha Krofel

2: Ris navadno postane aktiven sele, ko pade mrak.
foto: Miha Krofel

Potem ko sta po koncu zadnje poledenitve v Sloveniji izumrla leopard in jamski lev, je naziv naše največje mačke pripadel evrazijskemu risu (*Lynx lynx*) – skrivnostnemu lovcu z značilnimi čopki na ušesih in s kratkim repom. Da je ris naseljeval območje Slovenije že v času mlajšega pleistocena (pribl. 260 000 – 10 000 let pred sedanostjo), kažejo najdbe fosilnih ostankov, ki so jih odkrili v nekaterih paleolitskih postajah. V preteklosti je bil evrazijski ris razširjen po večjem delu Evrope, z izjemo Pirenejskega polotoka, kjer ga še danes nadomešča nekoliko manjši iberski ris (*Lynx pardinus*).

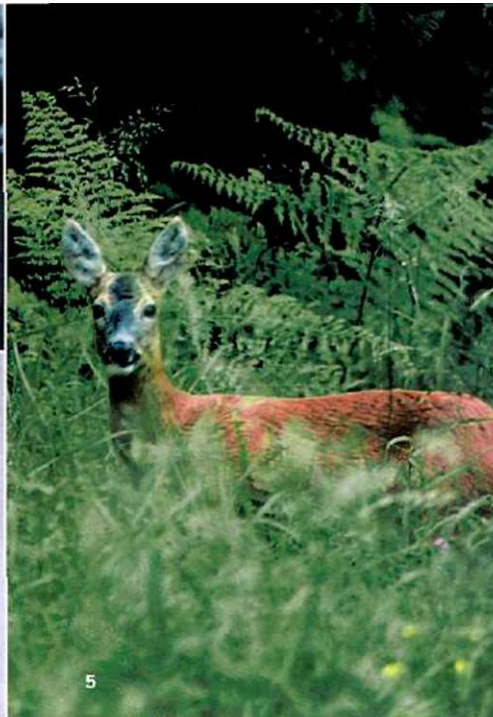
Z rastjo prebivalstva se je v zgodovinskem času povečeval vpliv človeka na okolje, kar je imelo negativne posledice tudi na evropske populacije risov. Proces izumiranja je v Evropi potekal od zahoda proti vzhodu in dosegel vrh sredi devetnajstega stoletja. Razlogov za izumiranje je več. Po vsej verjetnosti je bila bolj kot neposredno preganjanje pomembna izguba primerne habitata zaradi krčenja gozdnih površin in drastično zmanjšanje številčnosti velikih rastlinojedov. V Sloveniji je bila v prvi polovici 19. stoletja številčnost srnjadi le 1 % današnje, jelenjad in divja svinja pa sta praktično izumrla. Kdaj je pri nas izginil zadnji ris, ni povsem jasno. Morda se je to zgodilo v začetku 20. stoletja na Štajerskem, od koder prihaja podatek o risu, ustreljenem leta 1908.

Podoben scenarij izumiranja je potekal po večjem delu Evrope. Temu so sledile zamisli o ponovnih naselitvah risa, ki jih je bilo ponekod slišati že v prvi polovici prejšnjega stoletja, bolj aktivno pa so se projektov lotili po drugi svetovni vojni. V Slovenijo se je ris vrnil leta 1973, ko so v Kočevskem rogu iz karantene izpustili tri pare, ki so jih bili pripeljali iz pogorja Rudohorje na Slovaškem. Še istega leta so sledila prva opažanja risjih mladičev, kar je bilo prvo znamenje, da je bila naselitev uspešna. Novo ustanovljena populacija se je hitro širila in že naslednje leto so poročali o prvih opažanjih na Hrvaškem. V naslednjih letih so risi dosegli tudi Bosno, Italijo in Avstrijo. Naselitev risa na Slovenskem se danes velja za eno izmed najuspešnejših v Evropi.

Zaradi varovalne barve, prikritega načina življenja in pretežno nočne aktivnosti se z risom v naravi le redko srečamo. Nekoliko pogosteje naletimo na njegove stopinje, iztrebek ali ostanke plena. Drugi razlog za redka srečanja je njihova prostorska organiziranost in način življenja. Podatki telemetričnega spremljanja risov prek posebnih oddajnikov, nameščenih v ovratnicah, so pokazali, da povprečen teritorij risa v Srednji Evropi meri okoli 200 km². V povezavi s samotarskim načinom življenja ter teritorialnim vedenjem to pomeni, da se risi v naravi pojavljajo v zelo nizkih gostotah, kar je najverjetneje posledica njihovega načina lova. Risi se namreč pri lovu zanašajo predvsem na presenečenje, saj niso prilagojeni daljšim pogonom, kot na primer volkovi, in če jim plena ne uspe ujeti v nekaj deset metrih, hitro odnehajo. Ob prevelikih gostotah bi risi prepogosto prihajali v stik z zmeraj istimi živalmi, ki bi zaradi tega postale bolj izkušene in bolj pozorne na risa. To bi zmanjšalo lovni uspeh, ki je že tako razmeroma nizek, in s tem povečalo energetski vložek v iskanje hrane.

V Sloveniji je glavni risov plen srnjad. V manjši meri lovi tudi jelenjad, gamse, zajce, divje svinje in muflone. Pomemben del prehrane, predvsem odrasčajočih živali, lahko sestavljajo manjše živali, kot so polh, veverica in druge glodalci, pa tudi različne vrste ptic in manjših zveri, kot so divja mačka, lisica in kuna. Občasno pride tudi do napadov na domačo živino (v 84 % primerov so bile to ovce), za katere država lastnikom izplačuje odškodnine skupaj s stroški zaradi izpada ali odloga vzrejnega cilja. Nasprotno je za človeka ris popolnoma nenevaren. Za zdaj še ni znanega podatka, da bi zdrav ris kdaj napadel človeka. Poleg tega se tudi steklina pri risih običajno ne izraža z agresivnim vedenjem, kot je to pogosto pri lisicah in psih.

Trenutno se z raziskavami ekologije risa aktivno ukvarjamo na Oddelku za biologijo Biotehniške fakultete v Ljubljani. Poleg spremljanja aktivnosti in izrabe prostora poskušamo s telemetrijo odgovoriti tudi na vprašanje, kako na gibanje risov in njihovo disperzijo vplivajo velike prometnice, kot je na primer avtocesta Ljubljana-Kozina. Drugi večji del raz-

iskav se osredotoča na vlogo risa pri odnosih z drugimi organizmi gozdnega ekosistema. Na eni strani ima ris znaten vpliv na populacije vrst, ki jih pleni. Ta ni omejen samo na regulacijo številčnosti, marveč ima pomembne učinke tudi na strukturo populacij plenskih vrst ter njihovo vedenje in razporejanje v prostoru. Tako na primer ris preprečuje preveliko koncentriranje divjadi na določenih območjih, kar bi lokalno lahko imelo negativne učinke na vegetacijo zaradi prevelikega objedanja. Plenjenje risa deluje tudi kot nekakšen blažilnik prevelike nihanja populacij plenskih vrst in s tem prispeva k stabilnosti celotnega ekosistema. Pri tem se pokaže tudi velika prilagodljivost risa, saj se je sposoben odzvati na spremembe v populacijah plena in ob upadu številčnosti ene vrste preusmeri več svoje lovne aktivnosti na drugo vrsto. Tak primer je bilo moč opaziti na območju ribniško-kočevskih gozdov, kjer so ob nizkih gostotah srnjadi risi plenili pretežno jelenjad, ki se sicer v njihovi prehrani pojavlja precej redkeje. Tak mehanizem preprečuje, da bi risi na določenem območju iztrebili neko vrsto. Izjema so nenaravne razmere, do katerih pride npr. ob umetnih naselitvah alohtonih vrst. V Sloveniji je tak primer naselitev muflona, ki izvira iz sredozemskih otokov in je popolnoma neprilagojen velikim plenilcem kontinentalnih gozdov, kot je ris.

Na drugi strani ris pomembno vpliva na druge mesojedce. Poleg samega tekmovanja za plen in prostor jim ris posredno zagotavlja vir hrane. Z njegovim plenom se namreč prehranjujejo mnoge druge živali, kot so medved, volk, lisica, jazbec, divja mačka in divji prašič, pa tudi mnoge vrste ptic, npr. krokar, šoja, kanja, kragulj itd. Seveda ob tem ne smemo pozabiti na množico različnih nevretenčarjev. Za nekatere med njimi so lahko trupla velikih sesalcev ključen dejavnik, ki jim omogoča preživetje.

Risi so v Sloveniji vezani predvsem na območje Dinaridov. Največ opažanj izvira iz redkeje poseljenih gozdnatih območij Kočevske, Notranjske in Trnovskega gozda. Manj številčni podatki pa so znani iz Primorske, Julijskih in Kamniško-Savinjskih Alp ter Karavank. Natančno število risov,

ki trenutno živijo v Sloveniji, ni znano, najverjetneje pa ne presega 40 osebkov.

Razpoložljivi podatki zadnjih let so zaskrbljujoči, saj kažejo, da populacija stagnira oziroma upada. Razlog za to zagotovo ni en sam. Velik delež gre verjetno pripisati poslabšanju prehranske baze v zadnjem desetletju, kar je posledica precejšnjega zmanjšanja populacij srnjadi in jelenjadi v dinarskih gozdovih. Pomanjkanje ustreznega plena se kaže predvsem v manjšem preživetju risjih mladičev. Starejše živali tako počasi odmirajo, premajhen prirastek pa ne zagotavlja stabilnega obnavljanja populacije, ki posledično postopoma upada. Ob tem se poraja neprijetna misel, da poteka podoben scenarij kot ob prvem izumrtju risov v Sloveniji.

Današnji risi imajo v nasprotju s tistimi v preteklosti še dodatno težavo. Celotna populacija namreč izvira iz samo šestih živali, kar je skoraj zagotovo pripeljalo do parjenja v sorodstvu. Trenutno še ni znano, kolikšna je stopnja takšnega parjenja med našimi risi in ali se že kažejo kakšne negativne posledice le-tega. Upamo, da bodo na ta vprašanja lahko odgovorile bodoče genetske raziskave. Dodaten razlog za upad populacije nekateri vidijo tudi v tekmovanju z volkovi, katerih populacija si je v zadnjih dvajsetih letih precej opomogla. Če gledamo z evlucijskega vidika, volkovi ne bi mogli risov močno ogroziti, saj obe vrsti živita skupaj že več stotisočletij in njun skupni razvoj je očitno moral privedi do tega, da sta zmožna sobivanja. Vendar pa moramo upoštevati, da se lahko ob zmanjšanju populacij plenskih vrst, kakršnemu smo priča v tem trenutku, pritisk tekmovanja dodatno poveča. Pri majhni velikosti populacije risov, ko je pomembna praktično vsaka žival, je potencialna grožnja tudi ilegalni odstrel, obseg katerega pa je zelo težko oceniti. Kakršenkoli razlog že, v vsakem primeru bi bilo ironično, če bi kljub vsem zakonom, konvencijam in direktivam o varovanju risa kot ogrožene živalske vrste prišli do istega rezultata, kot smo mu bili priča pred sto leti, ko so za ubite rise še izplačevali nagrade. ●

3: Ris rad uporablja podrtja debela kot naravne mostove.
foto: Miha Krofel

4: Stopinja risa v snegu. Od podobnega odtisa volka jo najlažje ločimo po odsotnosti krempljev.
foto: Miha Krofel

5: Največji delež v prehrani risa predstavlja srnjad.
foto: Miha Krofel

6: Uspavana risinja Lojzka ob nameščanju ovrtnice z oddajnikom.
foto: Miha Krofel